

## STUDIE

## Česká inteligencia v procese budovania slovenskej vzdelanosti a kultúry<sup>1</sup>

ANNA ZELENKOVÁ

### *Involvement of the Czech intelligentsia in the building of Slovak education and culture*

The study evaluates the role of the Czech intelligentsia in Slovakia in the interwar period. The Czech intelligentsia's main contribution (apart from its work within the civil service) was the development of education at all levels. In this regard, attention has mostly focused on the founding of Comenius University by President T. G. Masaryk's decree in July 1919. From a sociological point of view, the Czech intelligentsia operating in Slovakia can be divided into three groups: (1.) emotional supporters of Czechoslovak reciprocity drawing on the moral ideals of T. G. Masaryk (e.g. L. Narcis Zvěřina, J. Jirásek) and following up on the Czech Slovakophile movement; (2.) officials, artists, railway professionals, and gendarmes, who saw coming to Slovakia as a chance for social advancement, with young university graduates as a specific subgroup; (3.) speculative business people taking advantage of the underdeveloped Slovak market to get rich quickly, who were numerically the smallest of these three groups. The topos of the protectoral, profiteering Czech led to irritated reactions by the autonomist wing of Slovak nationalists, associated with Hlinka's Slovak People's Party (cf. M. Rázus's 1929 novel *Svety* [Worlds]). Interesting information on the position of Czech university graduates in Slovakia can be gleaned from the letters of Frank Wollman, a Slavic languages specialist, who reflected on the problematic nature of Czech-Slovak cultural equalization. The Czech intelligentsia virtually disappeared from Slovakia in 1939 as a consequence of the political decisions made by the new

---

1 Štúdia je výstupom v rámci vedeckého projektu APVV-19-0244 *Metodologické postupy v literárnovednom výskume s presahom do mediálneho prostredia*. Zodpovedný riešiteľ: prof. PhDr. Ján Gbúr, CSc. Doba riešenia: 2020–2024.

Slovak government, and its “spiritual legacy” remains to this day a reminder of the positive contribution of Czechs to the constitution of Slovak national and state-forming identity.

**Keywords:** Slovak history 1918-1939, Czech-Slovak reciprocity, Comenius University in Bratislava, Czech intelligentsia in Slovakia and its typology, Slavic languages specialist Frank Wollman

Úlohe českej inteligencie na Slovensku po roku 1918 už venovala česká a slovenská historiografia značnú pozornosť.<sup>2</sup> Nový štát stál pred úlohou vybudovať vo svojej východnej časti nové kultúrne a politické inštitúcie, zjednotiť bankovníctvo, dopravu, zabezpečiť spoločnú menu či integrovať priemysel do spoločného celku. Bolo zrejmé, že česká inteligencia, odchádzajúca v podstate do neznámyho prostredia – v topose Slovenska ešte pred prvou svetovou vojnou prevažoval mýticko-legendárny a exoticko-folklorizujúci pohľad nad racionálnym prístupom –, nebude môcť personálne dlhodobo zabezpečiť dané ciele. Z pohľadu centralistickej pražskej vlády sa preto záujem musel sústrediť na výchovu vlastného slovenského dorastu a podporovať rozvoj jeho školstva na všetkých stupňoch. Novo sa formujúca slovenská spoločnosť potrebovala v prvých poprevratových rokoch predovšetkým reformu základných a stredných škôl (a ich dôkladné poslovenčenie), prakticky orientované odborné školstvo a najmä prípravu slovensky cítiacich domácich kvalifikovaných pedagógov pre nižšie typy škôl. Pavol Matula v tomto prípade upozorňuje na skutočnosť, že českí stredoškolskí profesori tvorili „v prvých rokoch republiky tri štvrtiny a v nasledujúcom období viac ako polovicu všetkých stredoškolských pedagógov na Slovensku“.<sup>3</sup> Táto pomoc „vniesla nové metódy a demokratickejší duch do vyučovania a prispela k nebyvalému nárastu chýbajúcej slovenskej inteligencie“.<sup>4</sup> Českoslovakisticky orientovaný Ferdinand Peroutka vo svojom *Budování státu I. Rok 1918* (1933) pripomínal fakt, že Slováci nemali žiadne stredné či odborné školy až do roku 1919. Výchovu domáceho dorastu však vyzdvihovala najmä

- 
- 2 Porov. napr. LUTHER, Daniel: Česi v Bratislave 1919–1945: adaptácia a marginalizácia. In: *Slovenský národopis*, 2013, roč. 61, č. 4, s. 368–378; MATULA, Pavol: *Českí stredoškolskí profesori na Slovensku 1918–1938*. Prešov 2006; tenže: *Čechoslovakizmus na slovenských stredných školách 1918–1938*. Bratislava 2013; MLYNÁRIK, Ján: *Českí profesori na Slovensku I. Českí profesori a ich slovenskí žiaci na Univerzite Komenského v rokoch 1919–1949*. Praha 1994; RYCHLÍK, Jan: Češi na Slovensku v letech 1918–1938. In: *Češi na Slovensku*. Ed. Hana Zelinová. Martin 2000 atď.
  - 3 MATULA, Pavol: *Čechoslovakizmus na slovenských stredných školách 1918–1938*. Bratislava 2013, s. 13.
  - 4 Tamže.

okolnosť, že „*nebylo jediného slovenského učitelského ústavu, aby se na něm vzdělávali učitelé slovenští*“.<sup>5</sup> Peroutka vysvetľoval absenciu vlastnej administratívnej, učiteľskej, vedeckej či umeleckej vrstvy lákadlom sociálnej mobility, ktorá v podstate znamenala odrodilstvo, „dezerciu“ vodcovskej kasty, a teda oslabenie národného vedomia.<sup>6</sup> Z tohto hľadiska sú sociologicky zaujímavé údaje o konštituovaní a genéze slovenského spisovateľského stavu – podľa štatistických údajov pôsobilo pred prvou svetovou vojnou v Hornom Uhorsku 400 osôb v obore literatúry, umenia a žurnalistiky, z toho 334 udávalo maďarskú národnosť, 47 nemeckú a slovenskú iba 19, t. j. menej ako 5 %.<sup>7</sup> V tejto súvislosti je potrebné doplniť, že v Prešpurku existovala maďarsky orientovaná tzv. Alžbetínska univerzita, ktorá bola právne založená 1912, ale fakticky sa na nej začalo prednášať až v roku 1915. Skladala som z troch fakúlt – filozofickej, právnickej a lekárskej. Jej rozvoj však skomplikovala prvá svetová vojna a propagácia veľkomaďarskej myšlienky, s ktorou sa národne založení slovenskí študenti nemohli identifikovať. Alžbetínska univerzita bola po roku 1918 zrušená pre svoj odmietajúci postoj k Československu (30. 6. 1919) a preložená do Maďarska.

Vavro Šrobár si ako minister s plnou mocou pre správu Slovenska uvedomil dôležitosť takého vzdelania, ktoré by sa realizovalo v slovenčine a bolo orientované na výchovu domácej inteligencie. Spolu so svojim referentom pre školské veci Antonom Štefánkom uprednostňoval v rokovaniach s pražskou centralistickou vládou rýchle vybudovanie najmä stredného školstva. Našťastie, názor, ktorý zaznieval skôr zo slovenskej strany, a to odložiť založenie domácej univerzity do blízkej budúcnosti, nebol vypočutý. O potrebnosti slovenskej univerzity prehovoril ako jeden z prvých českých politikov Karel Kramář dňa 16. 5. 1918 na slávnostiach k 50. výročiu položenia základného kameňa Národného divadla v Prahe, kde zaznelo, že národnostné menšiny, najmä však Slováci budú v rámci potenciálneho politického zjednotenia potrebovať kultúrne a vedecké symboly ako výraz nového rovnocenného postavenia.<sup>8</sup> Konkrétny podnet na vznik univerzity sa podľa spomienok literárneho historika Alberta Pražáka zrodil v prostredí niekoľkých docentov pražskej lekárskej fakulty vedených českým lekárom Kristianom Hynkom,<sup>9</sup> ktorý si ešte pred založením Československa uvedomil, že „*osvobozením Slovenska nastane [...] úkol, převzítí duchovní*

5 PEROUTKA, Ferdinand: *Budování státu 1918–1923*. Praha 1998, s. 132.

6 Tamže, s. 134.

7 Tamže.

8 HAJŠMAN, Jan: *Kongres utlačovaných národů rakousko-uherských v Praze (Jubilejní oslavy Národního divadla v Praze v květnu 1918)*. Praha 1928, s. 35.

9 Porov. HYNEK, Kristian: Prvé počátky naší university. In: *Ročenka University Komenského za první pětiletí 1919–1924*. Bratislava 1925.

vedení Bratislavy a počeskoslovenštiti maďarský náběh k tamní univerzitě“.<sup>10</sup> Začiatky vysokoškolskej výučby komplikovali národnostné pomery, ktoré priamo odrážali spoločenskú situáciu na Slovensku. V školskom roku 1919–1920 sa na lekársku fakultu zapísalo 144 poslucháčov, z toho jasne prevažovali Maďari (49), potom Česi (28), Nemci (23), Slováci sa objavili až na štvrtom mieste (22), potom nasledovali Rusi, Ukrajinci a Poliaci.<sup>11</sup> V zimnom semestri školského roku 1921/1922 zahájila svoju činnosť Právnická a Filozofická fakulta, ktorá však vznikla v neúplnej podobe iba s hlavnými katedrami. Pomer Slovákov a Čechov bol od školského roku 1922/1923 približne 2 : 1 a aj počet pedagógov slovenskej národnosti tiež vykazoval vzostupnú (aj keď pomalšie) krivku.<sup>12</sup> S tým však súviselo aj nebezpečenstvo poklesu obligatórnych požiadaviek na vysokoškolskú kvalifikáciu.

Význam českej inteligencie na Slovensku sa však, samozrejme, nedá synekdochicky zužovať iba na založenie univerzity. V širšom poňatí môžu byť za príslušníkov českej inteligencie zo sociologického hľadiska považovaní českí štátni zamestnanci, ktorí pôvodne zastávali napr. robotnícke profesie a v novom prostredí sa profillovali ako stredný stav. Ak sa pozrieme na sociálne a vekové zloženie českej inteligencie, tak išlo o generačne mladších absolventov rôznych vysokých škôl, väčšinou stredného meštianskeho a roľníkeho pôvodu. Títo ľudia dosiahli určitý stupeň teoretického vzdelania, ktoré v konfrontácii s nie vždy priaznivo naladenou slovenskou realitou dokázali uplatniť. Boli väčšinou na začiatku svojej kariérnej dráhy a opierali sa o ideológiu čechoslovakizmu.<sup>13</sup> Početnú a rôznorodo orientovanú skupinu českej inteligencie odchádzajúcej na Slovensko by sme mohli rozdeliť do niekoľkých skupín:

1. Väčšinu tvorili emotívne a vlastenecky naladení stúpenci T. G. Masaryka, stotožňujúci sa s prejavmi česko-slovenskej vzájomnosti ako obligatórnej podmienky pre budúcu existenciu spoločného štátu. Odchod na Slovensko považovali za určitú formu „služby vlasti“, za akúsi povinnú alternatívu „vojenskej“ služby, ktorú treba dobrovoľne odslužiť. Išlo väčšinou o stredoškolských pedagógov, nižšiu administratívu a drobný úradnícky stav. Tento český „slovakofilský“ prúd sa zamerl na propagačné, informatívne a osvetové činnosti, ktoré spočívali v emotívnych prejavoch k prekonaniu jazykovej rozluky alebo v úprimnom presvedčovaní o výhodách češtiny. Charakteristickým predstaviteľom tejto tendencie sa stal napr. spisovateľ Ladislav Narcis Zvěřina (1891–1980),

10 PRAŽÁK, Albert: Desátý rok university Komenského, in: *Národní politika*, 1. 1. 1929, s. 6.

11 Porov. MRÁZ, Andrej: *Tridsať rokov slovenskej univerzity. Na tridsiate výročie založenia Slovenskej univerzity v Bratislave*. Bratislava 1950.

12 Tamže.

13 Porov. *Čecho/slovakismus*. Eds. Hudek, Adam – Kopeček, Michal – Mervart, Jan. Praha 2019.

ktorý sa ako „dvojdomy“ autor ako jeden z mála objavuje aj v českých, aj v slovenských slovníkoch. Jeho po česky napísaný román z polovice dvadsiaty rok *Levoča* (1926), ktorý má autobiografický podtext, umelecky zachytil príchod českej inteligencie na Slovensko. Dobrodružný príbeh mladého filológa a úradníka Ladislava Čejku, ktorý so Slovenskom spojil svoj životný osud, sa prelína s kronikársky realistickým zobrazením historických udalostí, a to na pozadí emotívneho obdivu k tzv. „neporušenej prírode“ a k „čistému charakteru“ slovenských prostých ľudí. Čierno-biely kontrast medzi dobrými Čechmi a zlými Maďarmi dopĺňa topos váhavých a iba národnostne sa prebúdzajúcich Slovákov nesmelých sympatizujúcich s politikou nového štátu. Z českej inteligencie žijúcej na Slovensku stelesňuje tento typ napr. aj slavista Josef Jirásek (1884–1972), ktorý žil na Slovensku asi 20 rokov – v rokoch 1919–1939 pôsobil ako stredoškolský profesor na bratislavskom reálnom gymnáziu. Vo svojich spomienkach *Slovensko na rozcestí 1918–1938* vydaných v roku 1947 ospevoval československú kultúrnu a politickú jednotu, a preto odsudzoval nacionalistické prejavy slovenskej „rozluky“ počas druhej svetovej vojny. „[...] *chtěl jsem pracovati na Slovensku kulturně a literárně, ukázati lidu slovenskému lepší část české duše,*“<sup>14</sup> napísal Jirásek, ktorý videl spojenie Slovenska s historickými krajinami nielen v československej myšlienke, ale najmä v realizácii mravných demokratických ideálov spätých s autoritou zakladateľa štátu T. G. Masaryka.

2. Ďalšiu skupinu tvorili jednotlivci, ktorí videli v Slovensku stimul pre svoj osobnostný rozvoj, t. j. videli vo svojej životnej zmene prostriedok sociálnej mobility a určitého ekonomického vzostupu. Veľakrát odchádzali s celou rodinou, väčšinou išlo o vyšších úradníkov, umelcov, železničiarov, bankárov, finančníkov, príslušníkov polície a dôstojnícky zbor. Špecifickú skupinu tu tvorila česká umelecká scéna na Slovensku a mladá vysokoškolská inteligencia prichádzajúca budovať Univerzitu Komenského v Bratislave, ktorí sa stali aj potvrdením úspešnej sociálnej adaptácie danej minority. Najmä v prvom prípade išlo o odborovo a vekovo rôznorodú generáciu, z ktorej sa dá uviesť napr. maliar Jan Hála či Jaroslav Vodrážka, fotograf Florian Zapletal, filmový režisér, etnograf a fotograf Karel Plicka atď. Výrazne bol zastúpený aj okruh českých divadelníkov, režisérov, dramaturgov, hercov, dirigentov atď., ktorí pôsobili v Slovenskom národnom divadle v Bratislave od jeho založenia v roku 1920 (Milan Svoboda, Josef Hurt, Bedřich Jeřábek, Vladimír Šimáček, Oskar Nedbal, Karel Nedbal atď.).<sup>15</sup> Hlavným predmetom nášho záujmu je však vysokoškolská inteligencia spätá s vytváraním nového univerzitného centra v Bratislave. Pre

14 JIRÁSEK, Josef: *Slovensko na rozcestí 1918–1939*. Brno 1947, s. 12.

15 PAŠUTHOVÁ, Zdenka: Činoherné divadlo v rokoch 1920–1932. In: *Dejiny slovenského divadla I*. Bratislava 2018, s. 133–189.

danú skupinu poskytovala vzdialenosť od už obsadeného pražského centra možnosť určitého metodologického experimentovania a aj väčšiu šancu na získanie habilitácií a profesorských stolíc. Časť tejto skupiny sa snažila dokonca „splynúť“ aj so slovenským prostredím, ale proces integrácie narušili mníchovské udalosti v roku 1938 a druhá svetová vojna. V do určitej miery idealizovanej a parodicky vyhrotenej polohe zachytil typ českého stredoškolského profesora na Slovensku český humoristický spisovateľ Jaroslav Žák (1906–1960), ktorý využil svoju niekoľkoročnú vlastnú skúsenosť z reálneho gymnázia v Liptovskom Sv. Mikuláši, kde v septembri 1935 získal definitívnu profesúru. Vo svojej próze *Študáci a kantoři* (1937) uviedol ako zvláštny typ „kantorskej duše“ idealistického češtinára vyučujúceho na slovenskej strednej škole, ktorý si ako nadšenec v krátkom čase osvojil slovenčinu, a preto emotívnym pestovaním citu pre všetko slovenské prakticky naplňal ideály československej vzájomnosti.

3. Početne najmenšiu, ale nemenej vplyvnú skupinu predstavovali zbohatlíci a špekulujúci obchodníci, ktorí videli v nerozvinutosti slovenského trhu možnosť rýchleho zbohatnutia, čím podporovali šedú ekonomiku, čierny obchod. Ich protektorské praktiky, veľakrát na hrane zákonnosti, vyvolávali u slovenského obyvateľstva podráždenie až odpor k českej nadradenosti a ziskuchtivosti, ktorá je v rozpore s kresťanskou morálkou. Táto skupina vzbudzovala na Slovensku negatívnu pozornosť, pretože už v auguste 1919 Šrobár upozorňoval na to, že „*síly úřednické [...] z Čech, jsou méněcenné a dopouštějí se zde různých přestupků [...] mnoho Čechů [...] myslí, že zde mohou kořistit. Tento názor se musí změnit*“.<sup>16</sup> Nešlo tu iba o materiálne výhody – českí úradníci a pedagógovia pôsobiaci na Slovensku dostávali okrem riadneho platu „odlučné“ údaje preto, že museli udržiavať dve domácnosti –, ale aj o tradičnú necitlivosť voči slovenským náboženským pomerom, ktoré sa odrážali v českej politickej stratégii voči Slovákom – hlasistická evanjelická komunita zastávala vplyvnú funkcie, kým slovenskí katolíci boli vylučovaní „*z veřejné služby i z počítku slávy*“.<sup>17</sup> Treba však dať Šrobárovi za pravdu, že „*Česi sami nezpůsobili rozpor, nýbrž jej svým příchodem toliko zkomplikovali [...], že se toho lekali i slovenští evangelíci*“.<sup>18</sup> Tieto praktiky prirodzene viedli aj k politickej podpore autonomistických tendencií, k rozmachu nacionalistického citenia podporovaného v tridsiatych rokoch najmä Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou. Môžeme uviesť napr. štvordielny román Martina Rázusa (1888–1937) *Svety* (1929), ktorý síce vítal príchod českej inteligencie, konkrétne legionárov na Slovensko, zároveň však videl české postavy aj protikladne, ako karieristov a bezbožných ateistov, steles-

16 Citované podľa PEROUTKA, Ferdinand: *Budování státu 1918–1923*. Praha 1998, s. 191.

17 Tamže.

18 Tamže.

ňujúcich bezcharakternosť a ľahostajnosť k potrebám obyčajného slovenského človeka.

Slovenská veda bola do roku 1918 najmä záležitosťou jednotlivcov, ale vznikom Univerzity Komenského získala pevný organizačný základ a systémový charakter. Vysokoškolská forma vzdelanosti urýchlila inštitucionálnu, odborovú i personálnu koncentráciu základného a aplikovaného výskumu, na ktorom sa podieľala prevažne česká inteligencia. Prví profesori boli priamo „vychovaní“, resp. explicitne ovplyvnení českým prostredím, resp. pozitivistickou metodológiou odpovedajúcou liberalistickému cíteniu meštianskych vrstiev, ktoré už od prelomu 19. a 20. storočia videli na Slovensku priestor pre investovanie a vývoz českého kapitálu.<sup>19</sup> Bratislavská univerzita mala, ako napísal jej popredný predstaviteľ, český literárny historik Albert Pražák, v tomto procese zohrať kľúčovú úlohu: „*Sjednocení československého národa [...] musí vyjítí především z bratislavské univerzity [...]. Tento úkol připadl jí podstatně.*“<sup>20</sup>

Česká humanitne orientovaná inteligencia sa najviac uplatnila v rámci Filozofickej fakulty UK. Slovenským historikom netreba pripomínať napr. osobnosť Václava Chaloupeckého, ktorý v duchu čechoslovakizmu zostal presvedčený o tom, že Slovensko kultúrne vždy tvorilo jednotný celok s českým prostredím. Chaloupecký (ktorý si vzal za ženu Slovenku Ľudmilu Groeblovú, prvú členku pražského študentského spolku Detvan) vnímal svoju úlohu mimo pražské centrum ako určité poslanie, za ktoré sa musí aktívne bojovať. Ale sklamanie z malicherných pomerov a provinčnosti sa premietli aj do úvahy, či nová univerzita vôbec mala vzniknúť, pretože výchova nových, vysokoškolsky vzdelaných kádrov prebieha ťažko a pomaly. A samotní Slováci nevnímali univerzitu ako vlastnú, ale ako výraz českého protektorstva. „*Slováci [...] pocítují trpce, že na řízení univerzity, na obsazování stolic, nemají vůbec vlivu a odtud to zklamání [...].*“<sup>21</sup> Práve historik Chaloupecký sa aj napriek svojmu príbuzenskému vzťahu stal ako zástupný symbol bratislavskej univerzity podľa spomínania Josefa Jiráska najväčším predmetom útokov slovenských autonomistov, a to aj napr. pre svoj článok *Tisícročná poroba*.<sup>22</sup> V ňom tvrdil, že Slovensko žilo aj po páde Veľkej Moravy samostatným životom, ale oddelene od západnej civilizácie. Jirásek odhalil vo svojich spomienkach na bratislavskú univerzitu ťažisko

19 Porov. viac k česko-slovenským vzťahom ZELENKOVÁ, Anna: *Medzi vzájomnosťou a nezájmosťou. Sondy do česko-slovenských a slovensko-českých literárnych vzťahov*. Praha – Nitra 2009.

20 PRAŽÁK, Albert: Desátý rok university Komenského, in: *Národní politika*, 1. 1. 1929, s. 6.

21 BLÜML, Josef – JIROUŠEK, Bohumil: Historik Václav Chaloupecký a Slovensko. In: *Aktuální slovakistika. Brněnské texty k slovakistice VII*. Eds. Pospíšil, Ivo – Zelenka, Miloš. Brno 2004, s. 9.

22 CHALOUPECKÝ, Václav: Tisícročná poroba, in: *Průdy*, roč. 8, č. 6, 1924.



vedeckého sporu pri hodnotení najstarších slovenských dejín. Na druhej strane však aj jemu prekázali výroky o „*bastardní kultuře*“ alebo o slovenčine ako „*zvláštním jazyku*“.<sup>23</sup> Podľa neho poskytol Chaloupecký zámienku pre všetkých Slovákov, „*jak napadati Čechy, české úředníky, českou inteligenci na Slovensku*“.<sup>24</sup> Jirásek uviedol aj druhú problematickú záležitosť – pri kladení základného kameňa akademického domu v Bratislave v roku 1927 bola pamätná listina umiestnená do stavby napísaná po česky, t. j. podľa ústavy uznávaným variantom „*řeči československé*“. Chaloupecký sa zastal českého jazyka a v polemike s rozhorčeným účastníkom a jedným z rečníkov na slávnosti, literárnym historikom Štefanom Krčméryom napísal: „[...] *dokud Slovensko přijímá naše služby a naši českou práci, musí přijímati i náš český jazyk*.“<sup>25</sup>

Starší českí profesori reagovali na bezprostredný prejav Štefana Krčméryho urazeným odchodom, ale môžeme uviesť, že okrem rôznych zástupcov viacerých odborov rozvíjajúcich sa v pozitivistickom duchu humanitnej vedy v slovenskom kontexte sa tu zároveň formovala silná mladšia vedecká generácia. Z nej môžeme uviesť napr. českého slavistu a komparatistu Franka Wollmana (1888–1969), ktorý svojimi životnými osudmi i vedeckým záujmom zostal vždy úzko spätý so Slovenskom. Patril k mladej českej inteligencii, ktorá sa po roku 1918 zapojila nielen do vedeckého, ale aj do umeleckého slovenského života. Veľakrát sa zabúda na špecifickú črtu jeho osobnosti – jeho osobný, vnútorný súboj medzi vedou a umením, ktoré sa u neho neustále prelínali, a okrem vedeckej dráhy sú jeho začiatky ako dramatického autora späté so začiatkami Slovenského národného divadla v Bratislave. Wollman patril aj k zakladateľom Umeleckej besedy slovenskej, o ktorej Dušan Jurkovič napísal v liste T. G. Masarykovi v roku 1925: „*Umelecká beseda založená bola s účelom spájať umelcov slovenských a českých v jeden šík, a tak utužovať myšlienku československú*.“<sup>26</sup> Ako mladý stredoškolský profesor odišiel do „východnej časti“ republiky pomáhať „mladšiemu bratovi“, a to najmä z iniciatívy svojich pražských učiteľov, literárneho historika Jaroslava Vlčka a slavistu Jiřího Polívku, ktorí v svojom žiakovi rozpoznali predpoklady k vedeckej práci. Patril medzi tých, ktorí prichádzali v rámci politiky nového československého štátu budovať vedeckú a organizačnú štruktúru Univerzity Komenského. Okrem pomoci pri formovaní domácej inteligencie tu však svoju úlohu zohrali aj subjektívne príčiny – mož-

23 JIRÁSEK, Josef: *Slovensko na rozcestí 1918–1947*. Brno 1947, s. 66–67.

24 Tamže, s. 68.

25 Citované podľa JIRÁSEK, Josef: *Slovensko na rozcestí 1918–1947*. Brno 1947, s. 70.

26 Dušan Jurkovič v liste T. G. Masarykovi z 13. 2. 1925. In: *Korespondence. T. G. Masaryk – slovenští veřejní činitelé (1918–1937)*. Eds. Rychlík, Jan – Vašek, Richard – Lacko, Miroslav. Praha 2019, s. 260.



nosť rýchlejšieho profesionálneho postupu v rade odborov, ktorých katedry boli na pražskej univerzite už obsadené staršou generáciou. Vznik dvoch univerzít – v Brne a v Bratislave – tak otvoril väčší priestor pre mladých vedcov, ktorí prichádzali do nového prostredia aj pre možnosť získania habilitácie a profesúry.<sup>27</sup>

Wollman videl ako začínajúci bádateľ vo vzniku Univerzity Komenského kariérnu možnosť, ktorá by bola v pražskom prostredí – obsadenom staršími kolegami – pomerne zložitá. Pôvodné nadšenie podieľať sa na budovaní svojho odboru, publikačne sa presadiť, a tým sa aj existenčne zaistiť narážalo v konfrontácii s každodennou realitou na problémy. Chýbalo totiž materiálne zázemie, pražské centrum obmedzovalo financie, neboli študenti a aj formovanie pedagogického zboru, ktorý v porovnaní s kamennou univerzitou v Prahe iba čakal na habilitácie a inaugurácie, prebiehalo s časovým odstupom. Wollmanova doteraz celkovo nespracovaná korešpondencia poskytuje zaujímavý pohľad českého intelektuála na bratislavské univerzitné prostredie.<sup>28</sup> Práve listy sú autentickým a bezprostrednejším záznamom dobovej spoločenskej atmosféry, ako napríklad štylizované pamäti alebo s odstupom času napísané spomienky. Veľakrát v nich nachádzame „skutočné“ názory autora, ktoré by vo verejnej komunikácii podliehali väčšej cenzúre. Navyše, na rozdiel od spisovateľov, u vedcov ide o formu sebaujedenia, ktoré v podstate nepočítalo s budúcim publikovaním. Z osobnej korešpondencie je zrejmé, že mladý bádateľ po príchode do Bratislavy prežíval určité sklamanie a jeho očakávania sa nenaplnili. Mesto ho sklamalo svojou „provinčnosťou“ a „malomestskou“ atmosférou, kde sa presadzovalo „*maďarónství Slováků v nejvyšších úřadech a na pozadí toho všeho ubohost exponovaných Čechů*“.<sup>29</sup> Svoje pôsobenie však chápal ako určitú misiu a svojej kolegyni z univerzity, prekladateľke a filologičke J. Huškovej-Flajšhansovej napísal: „*My Češi na Slovensku povinni jsme přinášeti oběti ideálnímu českoslovenství, pro něž pracujeme, neb máme pracovati. Věci osobní mají býti vzdáleny pracovníkům, již mají býti vzorem pro jiné*“.<sup>30</sup> Spočiatku Wollman získal iba postavenie suplenta na slovenských stredných školách, pretože Univerzita Komenského nemala vo svojich začiatkoch dostatočný počet poslucháčov a za-

27 Porov. viac ZELENKOVÁ, Anna: Frank Wollman a Slovensko (Vedecká a kultúrna osobnosť česko-slovenského kontextu). In: ZELENKOVÁ, Anna: *Medzi vzájomnosťou a nezájmnosťou. Sondy do česko-slovenských a slovensko-českých literárnych vzťahov*. Praha – Nitra 2006, s. 261–308.

28 Autorka tejto štúdie pripravuje korešpondenciu Franka Wollmana k publikovaniu.

29 Frank Wollman v liste Jiřímu Polívkovi z 6. 3. 1920, uložené v LA PNP v Prahe, fond Jiří Polívka.

30 Frank Wollman v liste Jindře Huškovej-Flajšhansovej z 24. 8. 1924, ktorý je uložený v LA SNK v Martine, č. sign. 159 I 28.

loženie jednotlivých fakúlt sa stále odkladalo pre personálne a administratívne problémy: „*Filozofická fakulta dosud ani nezačala žítí. Není posluchačů, jsou vlastně jen hosté, a to, že profesori dělí se o 5 posluchačů, z nichž 3 jsou neinkribovaní a 4 Češi [...]. Velkou chybou je, že profesori nebydlí v Bratislavě a nevytvářejí si posluchačstva přímým osobním vlivem. Můžeme-li my již na čtvrtý rok pracovati za podmínek daleko svízelnějších (nikdo nám nenabídl ani teplých internátů, ani volných jízd do Prahy), měli by přinéstí aspoň něco obětí, již jsou za to placeni a dostávají subvence na zařízení. Tak na nás padá zase vše a zařizujeme – pro jiné [...]. pracuji jen z osobních vnitřních popudů, nehnán prostředím, se stálými finančními ztrátami, s nasazováním nocí i zdraví, šířán vnitřními spory, unavován nejnudnějším školským zaměstnáním [...]*“.<sup>31</sup> Wollmanovi sa nepodaril pokus o vytvorenie umeleckej a vedeckej revue, ale nevzdal sa nádeje, že s otvorením Filozofickej fakulty UK v Bratislave „*podaří se několika lidem čistých rukou a srdcí vybaviti slovenský a český živel z pout zlatého kovu a duchovní neplodné lenosti*“.<sup>32</sup> Z tohto pohľadu je zaujímavý aj jeho esejistický článok z roku 1919 s názvom *Z Bratislavy do Prahy*, kde prejavil svoj postoj ku Slovensku, ale vyjadril sa aj k českému „videniu“ tohto „maďarizovaného východu“ Československa. To v súvislosti s pražským centralizmom odrážalo nepochopenie daného vzťahu. Novo sa vytvárajúca československá štátnosť musí byť podľa autora založená nielen na politickom a ekonomickom zblížovaní, ale najmä na kultúrnom spojení, ktoré bude rešpektovať slovenskú osobitosť. Slovensko sa nemalo stať pre Prahu „frázou“, a preto by sa vláda nemala starať o nové územie úradníckymi dekrétmi, ale kultúrnymi činmi. Kritizoval nezáujem Čechov a Prahy budovať novú slovenskú kultúru, a to najmä v oblasti divadla, ktoré ovládli českí divadelníci.<sup>33</sup> Wollmanova kritika na českú kultúrnu politiku realizovanú na Slovensku tu zaznela už jeden rok po vzniku samostatného Československa. Mladý český intelektuál emotívne reflektoval rozdiely (a to aj napriek spoločnému etnicko-jazykovému základu) medzi Čechmi a Slovákmi, ktorí majú „*smysl pro velikost, nové, přímočaré, nednešní*“, a preto sú „*osobnostmi*“.<sup>34</sup> Slováci vraj boli po tisícročie formovaní uhorskou kultúrou, a preto sa odlišujú od Čechov najmä „*duševní náladou*“. Maďarský vplyv však nie je možné vykladať iba negatívne, pretože táto kultúra „*živila svou osobitostí*

31 Frank Wollman v liste Jiřímu Polívkovi z 15. 6. 1922, ktorý je uložený v LA PNP v Prahe, fond Jiří Polívka.

32 Frank Wollman v liste Jiřímu Polívkovi z 25. 11. 1920, ktorý je uložený tamže.

33 Porov. ZELENKOVÁ, Anna: Hry Franka Wollmana na scéně Slovenského národního divadla v dvadsiatych rokoch 20. storočia. In: *Slovenské divadlo*, 2020, roč. 68, č. 4, s. 297–309.

34 VLNOVSKÝ, Frank [= WOLLMAN, Frank]: *Z Bratislavy do Prahy*, in: *Veraikon*, roč. 6, č. 1, 1920, príloha Kněhyně zvěsti Moravy, Slezska a Slovenska, s. 9.

a vitalitou tuto základní vlastnost Slovákovi“.<sup>35</sup> Wollman teda ani tak nekritizuje údajné „maďarónstvo“ Slovákov, ale najmä české intelektuálne a umelecké nepochopenie, ktorého príčinou je nepoznanie skutočných slovenských pomerov: „Slovensko stalo se pro Prahu módou a fráží. Pražskému žurnalistovi, literátovi, výtvarníkovi stačí návštěva rychlíkem na Slovensko, aby psal hlubokomyslné nesmysly“;<sup>36</sup> rozčuľoval sa autor nad povrchnými Čechmi.

O Wollmanovom subjektívnom vnímaní premenlivého postavenia českého intelektuála na Slovensku vypovedá aj korešpondencia s jeho učiteľom, slavistom Jiřím Polívkom, ktorá odrážala aj medzigeneračné vzťahy. Z nej je zrejmé bádateľovo úsilie o vedeckú, teda aj existenčnú istotu. Obsah a štylizácia sa v tejto súkromnej korešpondencii mení. Aj napriek osobnému zakotveniu na Slovensku (manželstvo s Annou Fajnorovou zo známej bratislavskej rodiny Fajnorovcov) Wollman pociťoval kultúrnu a vedeckú izoláciu. Väčšina českých pedagógov dostávala vysoké odlučné, ale predsa len chápala Bratislavu ako určitú provinciu, ako odrazový mostík pre neskoršiu kariéru v Prahe. Preto viacero z nich z Prahy či iných českých a moravských miest do Bratislavy iba dochádzalo.<sup>37</sup> To spôsobilo menšiu spätosť so slovenským prostredím a komunikačnú izolovanosť aj medzi českými profesormi navzájom, ktorí kvôli dochádzaniu nemali okrem výučby čas na pravidelné osobné kontakty a diskusie, t. j. celkovo nedostatočný priestor na vytvorenie toho, čo dnes sociologicky charakterizujeme ako univerzitné ovzdušie formujúce špecifický obraz každej vysokej školy.<sup>38</sup> Táto skutočnosť sa prejavovala vo Wollmanových neustálych sťažnostiach na nedostatok financií a kvalifikovaných spolupracovníkov, na materiálnu vybavenosť laboratórií, učební či na nedostatok po slovensky napísanej odbornej literatúry, ale aj na nedostatočné budovanie univerzitetnej infraštruktúry, napr. knižníc, internátov atď.

Už v polovici dvadsiatyh rokov znamenal rastúci počet študentov Univerzity Komenského aj rastúci počet domácej inteligencie, ktorá sa postupne uplatňovala v štátnych úradoch, zakladala rôzne spolky a stavovské či korporátne organizácie celorepublikového významu. Formovala sa teda mladá slovenská generácia, ktorá výrazne vstupovala do politického a kultúrneho vývoja Slovenska v rámci Československej republiky.<sup>39</sup> Z tejto novej situácie ťažila na-

---

35 Tamže.

36 Tamže, s. 10.

37 Porov. MLYNÁRIK, Ján: *Českí profesori na Slovensku I. Českí profesori a ich slovenskí žiaci na Univerzite Komenského v rokoch 1919–1949*. Praha 1994.

38 ŽIGO, Pavol: *Facultas philosophica Universitatis Comeniana Bratislavensis 1921–1996*. Bratislava 1996.

39 NOVÁK, Jozef – SOPUŠKOVÁ, Alžbeta: *Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave*. Martin 1987, s. 8.

pr. autonomistická Hlinkova slovenská ľudová strana, ktorá demagogicky a nekriticky upozorňovala na univerzitné nedostatky a na česko-slovenský nepomer vo verejnej správe.<sup>40</sup> Jej ústredný orgán, politický denník *Slovák* dlhodobo kritizoval personálne obsadenie katedier na bratislavskej univerzite, ktoré využíval nielen ku spochybňovaniu čechoslovakizmu, ale aj celkovej politiky československého štátu. Tieto noviny tendenčne kvalifikovali profesorský zbor filozofickej fakulty ako „všelijako posliepaný“, kde prednášajú „ľudia menej kvalifikovaní, alebo kvalifikovaní na celkom iný odbor“.<sup>41</sup> Na fakulte vraj pôsobia predovšetkým tí, „ktorí všetko, čo je slovenské, nenávidia a zosmiešňujú“.<sup>42</sup> Filozofická fakulta tu bola hodnotená ako antislovenská inštitúcia, ktorá pod rúškom vedeckej objektívnosti infiltruje na Slovensku ľavicovú „židobolševickú“ propagandu.<sup>43</sup> Napr. nástup etnológa, „akéhosi Bogatyreva“, údajne ruského žida a bolševika, na katedru národopisu na filozofickú fakultu noviny komentovali ako príchod nežiaduceho cudzinca, „ktorý nášmu človeku uberá kus lepšieho chleba“ takisto ako „český snobistický komunista, prof. Mukařovský“.<sup>44</sup> Aj napriek tomuto negatívne hodnoteniu denníka *Slovák* sa však filozofická fakulta už od konca dvadsiatych rokov postupne a nenásilne „slovakizovala“. Od prelomu dvadsiatych a tridsiatych rokov nastupovali mladí slovenskí študenti ako začínajúci odborníci na katedry jednotlivých fakúlt a snažili sa o habilitácie či profesúry. V tomto prípade je príznačná humorná epizóda zachytená v memoároch *Politika a revoluce* (2004), v ktorej Pražák spomína na to, že ho vtedajší minister unifikácie Vladimír Fajnor žiadal o to, aby podporoval na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského habilitácie iba tých slovenských kandidátov, ktorí cítia skutočne „československy“, t. j. aby Pražák „prežehlil“ nových uchádzačov tak ako pápež budúcich kardinálov, ktorí sľubujú vernosť Vatikánu.<sup>45</sup> Bolo zrejmé, že už od začiatku tridsiatych rokov sa aktivity mladej slovenskej inteligencie, najmä nastupujúcej generácie historikov v čele s Danielom Rapantom, dostávali do kontrastu s oficiálnou čechoslovakistickou ideoló-

40 O Hlinkovej autonomistickej politike podrobne informuje monografia HOLEC, Roman: *Hlinka. Otec národa?* Bratislava 2019.

41 K.: Aká buňka to prichodí na bratislavskú filozofickú fakultu? Člen sovietskej misie pozvaný na katedru národopisu v Bratislave. Naši dobrí národopisci obídení, in: *Slovák*, 27. 3. 1936, s. 3.

42 Tamže.

43 Vychádzame zo svojej štúdie ZELENKOVÁ, Anna: Česko-slovaški kontekst pri nastajanju Univerze Komenskega v Bratislavi. In: *O poslanstvu humanistike in družboslovja. Ob stoletnici Filozofske Fakultete Univerze v Ljubljani*. Eds. Mahnič, Katja – Pihler Ciglič, Barbara. Ljubljana 2021, s. 183–197.

44 Tamže.

45 PRAŽÁK, Albert: *Politika a revoluce. Paměti*. Eds. Zelenka, Miloš – Kokoška, Stanislav. Praha 2004, s. 37.

giou. Jan Rychlík v analýze personálneho českého zastúpenia na Slovensku tvrdí, že už v roku 1921 Česi svojím počtom v štátnych a verejných službách „*tvořili v každém případě jasnou menšinu*“<sup>46</sup> ale „*výsledky jejich činnosti, zejména na poli školském a kulturním [...] byly přitom tak rozsáhlé, [...] že byly dokonce i v letech slovenského luďáckého státu uznávány*“.<sup>47</sup> Ale aj napriek tomu sa do roku 1939 nepodarilo konštituovať „*československý národní příběh*“.<sup>48</sup> Po mníchovskom diktáte v septembri 1938 a najmä po vzniku slovenského štátu v marci 1939 sa rozhodnutím novej slovenskej vlády profesori českej národnosti a ďalší českí zamestnanci museli do 30. júna toho roku povinne vrátiť do protektorátu.<sup>49</sup>

V marci 1939 sa rektor premenovanej Slovenskej univerzity Vojtech (Bela) Tuka snažil nahradiť českých pedagógov za Slovákov, a to aj bez ohľadu na ich kvalifikáciu. Laco Novomeský (pod pseudonymom Pavel Havran) vyslovil v časopise *Elán* obavu, aby nová univerzita nebola iba „slovenská“, ale najmä „vedecká“ so zachovanou výskumnou autonómiou, pretože „*univerzity mají byť mozgom i svědomím národa*“ a „*tejto úlohe môžu s úspěchem dostát len vtedy, keď budou slobodné*“.<sup>50</sup> Aj keď v roku 1939 česká inteligencia prakticky vymizla nielen z univerzitného prostredia, ale aj zo slovenského kontextu (okrem výnimiek, ktoré sa nedali odborne nahradiť), jej duchovná stopa nezmizla.

---

46 RYCHLÍK, Jan: *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914–1992*. Praha 2012, s. 99.

47 Tamže.

48 Tamže, s. 109.

49 Porov. BYSTRICKÝ, Valerián: Vystahovanie českých štátnych zamestnancov zo Slovenska v rokoch 1938–1939. In: *Historický časopis*, 1997, roč. 45, č. 4, s. 596–611.

50 HAVRAN, Pavel [= NOVOMESKÝ, Laco]: Problémy slovenskej univerzity, in: *Elán*, roč. 9, č. 5–6, 1939, s. 5–6.

